

Waldemar Chrostowski

Konferencja naukowa "Jak wychowuje człowiek swego syna, tak Pan, Bóg twój, wychowuje ciebie (Pwt 8,5). Elementy pedagogiki biblijnej", Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, 22 IV 2004

Collectanea Theologica 74/3, 191-196

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WALDEMAR CHROSTOWSKI, WARSZAWA

**KONFERENCJA NAUKOWA JAK WYCHOWUJE CZŁOWIEK SWEGO
SYNA, TAK PAN, BÓG TWÓJ, WYCHOWUJE CIEBIE (PWT 8,5).
ELEMENTY PEDAGOGII BIBLIJNEJ,
UNIwersYTET MIKOŁAJA KOPERNIKA W TORUNIU, 22 IV 2004**

Młode uniwersyteckie wydziały teologiczne okazały się nie tylko bardzo potrzebne, lecz i niezwykle prężne. Obok systematycznej pracy dydaktycznej, rozwijają badania naukowe i podejmują inicjatywy, których celem jest pogłębianie i upowszechnianie solidnej wiedzy teologicznej na poziomie akademickim. Intensywność i powodzenie tej działalności zależą od zaangażowania dziekana i władz wydziałowych, a także umiejętności i woli współpracy wszystkich, samodzielnych i młodszych pracowników naukowych. Toruń, z miejscowym wydziałem teologicznym utworzonym w 2001 r. na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, stanowi dobry przykład godnej uznania żywotności i pomysłowości. Oddziaływanie inicjatyw naukowych wykracza daleko poza sale wykładowe, przyciągając licznych uczestników i gości spoza wydziału i uczelni.

Staraniem ks. prof. Jerzego Ba g r o w i c z a, dziekana toruńskiego Wydziału Teologicznego oraz kierownika Zakładu Katechetyki i Pedagogiki Religii, przy współpracy Zakładu Egzegezy i Teologii Biblijnej, kierowanego przez ks. prof. Waldemara Ch r o s t o w s k i e g o, została zorganizowana konferencja, na której dokonano połączenia spojrzenia katechetycznego i pedagogicznego z perspektywą biblijną. Tytuł konferencji pochodzi ze starotestamentowej Księgi Powtórzonego Prawa, natomiast podtytuł (*Elementy pedagogii biblijnej*) wskazuje na zasadniczą orientację i kierunki podjętej refleksji. Zamyśl tak dokonanego połączenia jest bardzo udany. Z jednej strony Pismo Święte to nieocenione źródło inspiracji dla wszystkich dziedzin wiedzy religijnej i teologicznej, natomiast z drugiej wyeksponowanie aspektów pedagogicznych pozwala jeszcze bardziej dowartościować Biblię i potwierdzić jej stałą aktualność.

Otwarcia konferencji dokonał ks. prof. J. Bagrowicz, skupiając uwagę na objaśnieniu słów z Pwt 8,5, wybranych jako jej dewiza. W gronie licznych uczestników znalazło się trzech biskupów: bp dr Andrzej S u s k i, Wielki Kanclerz Wydziału Teologicznego UMK, bp prof. UMK dr hab. Zbigniew K i e r n i k o w s k i, biskup

siedlecki oraz wykładowca egzegezy i teologii Nowego Testamentu w Toruniu, a także bp Czesław Le wandowski, biskup pomocniczy włocławski. Licznie przybyli kapłani z toruńskich i okolicznych parafii, siostry zakonne i zakonnicy, studenci, alumni seminarium duchownego, nauczyciele i niemała liczba zainteresowanych osób.

Przewodnictwem konferencji objął bp prof. UMK dr hab. Zbigniew Kiernikowski. Podkreślił, że przedmiotem naukowej debaty jest temat silnie zakorzeniony w Biblii i niezwykle doniosły dla Kościoła. W tym, co dotyczy wychowania dzieci i młodzieży, każde pokolenie staje wobec stale ponawiających się pilnych wyzwań. Odpowiedzi, które podsuwa doświadczenie, oraz takie, które trzeba dopiero odkrywać, wymagają umiejętności słuchania i twórczego wysiłku. Szczególne znaczenie ma problem autorytetu, w naszych czasach i w naszej sytuacji istotniejszy niż kiedykolwiek przedtem. Wartość odpowiedzi, jakie uzyskujemy dzięki przemyśleniom teologicznym podjętym na gruncie chrześcijańskim, polega na tym, że opierają się one na autorytecie Jezusa Chrystusa, Wychowawcy *par excellence*. Nie mniej ważne jak refleksja i wymiana myśli jest dynamiczne zbliżanie się do Chrystusa i wchodzenie z Nim w zażyłość. Umożliwia to pełne wychowanie człowieka, dzięki któremu może on stawać się sobą i umacniać swą tożsamość. Dzięki coraz silniejszym więzom z Jezusem Chrystusem dokonuje się powrót do tego, kim naprawdę jest człowiek.

Pierwszy wykład, zatytułowany *Wychowanie w Biblii – panorama zagadnienia*, wygłosił ks. prof. dr hab. Waldemar Chrostowski. Punktem wyjścia stały się słowa otwierające Księgę Syracha: „Izraelowi należy się chwała za kształcenie [παιδεία] i mądrość [σοφία]”. W całym Piśmie Świętym przeplatają się dwie perspektywy: dawny i bieżący stan rzeczy oraz upragniony ideał i wzorce. Obie trzeba rozpatrywać na tle starożytnego Bliskiego Wschodu, dzięki czemu jaskrawo widać podobieństwa i różnice między Izraelem a jego sąsiadami. Podobieństwa biorą się z uwarunkowań i zwyczajów wspólnych dla Egiptu, Syro-Palestyny i Mezopotamii, a także charakterystycznej dla zamieszkujących w starożytności te tereny ludzi moralności opierającej się na religii. Z kolei różnice tłumaczą się zdecydowanie odmienną tożsamością religijną i etniczną, której trzon stanowi wiara biblijnego Izraela w Boga jedyne. Jej zasadniczym wyrazem jest tzw. historyczne *credo* podane w Pwt 6,4, które otwiera polecenie „Słuchaj, Izraelu”. Można je czytać i rozumieć na kilka sposobów i to właśnie ono stanowi fundament etyki teomorficznej, czyli etyki naśladowania Boga („Świętymi bądźcie, bo Ja jestem święty”).

Podstawową przesłanką biblijnego wychowania jest szacunek dla dzieci, zaś jego niezbywalny kontekst stanowi wspólnota, czyli przede wszystkim rodzina, a także wspólnota liturgiczna (szabat i święta) oraz szkoła i nauczyciele. W Biblii nie ma w gruncie rzeczy różnicy między wychowaniem a wykształceniem. Nauczanie i wychowanie to synonimy właściwej drogi życia. Celem wysiłku rodziców i wycho-

wawców jest nie tylko przygotowanie dziecka do zawodu, lecz także do samodzielnego i odpowiedzialnego życia. Służą temu rozmaite środki, silnie osadzone w tradycji religijnej. Autorytet rodziców odwzorowuje autorytet samego Boga. Najważniejsze zasady wychowawcze to: autorytet Boga i rodziców; odpowiedzialność osobista oraz karność rodzicielska i synowska; przygotowanie do życia i zawodu odbywane u boku ojca i matki oraz nauczycieli; szacunek dla pracy i jej owoców. Zasady biblijne znalazły przedłużenie w tradycji chrześcijańskiej i żydowskiej. Co się tyczy tej drugiej, warto przypomnieć zarys etapów ludzkiego życia, tak jak zostały przedstawione w traktacie *Pirqe Aboth*: 5 lat – słuchanie Pisma, 10 lat – słuchanie Miszny, 13 lat – wypełnianie przykazań, 15 lat – wypełnianie Talmudu, 18 lat – ożenek, 20 lat – podjęcie powołania życiowego, 30 lat – osiągnięcie autorytetu uznawanego i szanowanego przez innych.

Drugim prelegentem był ks. prof. dr hab. Jerzy Bagrowicz. Jego wykład, zatytułowany *Bóg wychowawcą człowieka: aspekt pedagogiczny*, stanowił przykład odczytywania Pisma Świętego przez pedagoga. U podstaw wysiłków wychowawczych leży prawda o człowieku. Biblia odzwierciedla oraz przekazuje prawa i obowiązki wynikające z wyjątkowej relacji przymierza między Bogiem a Izraelem, pojmowanego jako akt stale przeżywany i odnawiany. W tym kontekście objawia się specyficzna pedagogia Boża, widoczna przede wszystkim w obecności Boga ze swoim ludem. Jej potwierdzeniem jest samo Boże imię: „Jestem” (por. Wj 3,14), co widać w opowiadaniu o powołaniu Mojżesza i innych wielkich bohaterów wiary, jak Abraham lub Izajasz. Relacja Boga do człowieka jest osobowa: Bóg jest Ojcem Izraelitów, prowadzi ich i wychowuje.

Biblia wielokrotnie opowiada, że lud Bożego wybrania przez swoje występki i niewierności sprawiał Bogu kłopoty. Ale Bóg nie przestaje być z Izraelem, co więcej, Jego obecność staje się wtedy intensywniejsza i bardziej widoczna. Objawia się nie tyle jako surowy i wymagający prawodawca, ale raczej jako Bóg bliski. Najtrudniejsze doświadczenie stanowiła niewola egipska, niosąca zagrożenie życia i tożsamości, a na jej przykładzie widać bodaj najlepiej potrzebę i rolę wychowania. Elementy procesu wychowawczego rozpoznanego w historii Izraela znalazły wyraz w promowanym przez Biblię ideale wychowawczym: sytuacja wychowania dzieci i młodzieży odwzorowuje sytuację Boga względem Izraela. Księgi biblijne kładą nacisk na rolę ojca: daje on życie dziecku, a potem je prowadzi, rozwija, integruje i wychowuje. Obecność rodziców jest gwarantem bezpieczeństwa i fundamentem wychowania, pomaga bowiem odkryć i rozwijać tożsamość dziecka. Przenosząc swoją refleksję na grunt współczesności, prelegent podkreślił, że niezbywalnej wychowawczej roli rodziców nie mogą przejąć np. środki masowego przekazu. Być z młodymi w trudnej wędrówce przez życie – oto zadanie rodziców, wychowawców, nauczycieli i Kościoła, przypominane mocno przez Jana Pawła II.

Trzeci wykład, *Prorok wychowawcą Izraela*, wygłosił ks. dr Dariusz K o t e c k i, adiunkt w Zakładzie Egzegezy i Teologii Biblijnej Wydziału Teologicznego UMK. Prorocy byli powoływani przez Boga do przekazywania Jego słowa i naświetlania wszystkich ludzkich problemów. Ich zadanie polegało na ukazywaniu wyzwań, którym przez pryzmat słowa Bożego człowiek powinien sprostać. Prorok widział to samo co inni ludzie, ale patrzył, przeżywał i oceniał wydarzenia inaczej niż oni. Ze swego powołania każdy prorok stawał się wychowawcą Izraela. Istotą świadomości prorockiej widać dobrze na przykładzie Jeremiasza, zwłaszcza w jego charyzmacie nauczania oraz w znoszeniu prześladowań. Po początkowym sprzeciwie, o którym dowiadujemy się z opisu powołania proroka, podjął on misję, której celem była dogłębna odnowa narodu. Miała się dokonać przez burzenie starego porządku na rzecz zbudowania nowego. Jeremiasz tłumaczy, na czym polega wychowywanie Izraelitów w warunkach diaspory. Mocno łączy się z tym pytanie, kim jest Izrael. Odpowiadając na nie, prorok maluje obraz antropologicznej relacji małżeńskiej, ukazując na jej tle wartość wierności i miłości. Wierność i miłość to przymioty Boga wymagające wzajemności. Na takim gruncie sytuuje się właściwa relacja między Bogiem a Jego ludem.

Institutionalne autorytety wychowawcze to kapłani i prorocy, ale i oni mogą zawieść. Adresatem prorockich napomnień jest cały naród, potępiany za odcho-dzenie od Źródła życia. Ból z powodu niewierności Izraela jest tak wielki, że został on porównany do nierządnic: powołani do wolności, stali się niewolnikami. Jeremiasz jest prorokiem sądu, ale dzięki przejrzystej i rzetelnej ocenie sytuacji – również nadziei. Jego przepowiadanie to wołanie o wierność przymierzu i głoszenie Bożego przebaczenia.

Ks. dr Stanisław J a n k o w s k i SDB, adiunkt na Wydziale Teologicznym UMK i ojciec duchowy Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, wygłosił wykład *Księgi dydaktyczne o wychowaniu*. Nawiązując do wystąpień przed-mówców, przypomniał, że chodzi o wątki obecne w całej Biblii, lecz ze zrozumia-łych powodów szczególnie częste w starotestamentowych księgach dydaktycznych, znanych jako mądrościowe. Te księgi składają się na trzeci, ostatni zbiór Starego Testamentu, a powstały jako rezultat wielowiekowej refleksji religijnej i moralnej. By rozmaite przemyślenia i zasady były łatwiej i skuteczniej przyswajane, wypracowano rozmaite środki mnemotechniczne, ćwiczące i rozwijające pamięć. Na służ-bie wyznawanej przez Izraelitów wiary i wartości stały rozmaite gatunki literackie, traktowane jako narzędzia wyrażania i przekazywania nauk i poleceń o charakte-rze antropologicznym, psychologicznym, socjologicznym i duchowym.

Podczas gdy zadaniem proroków była formacja całego Izraela, biblijna literatu-ra mądrościowa koncentruje się na jednostce. Nawiązuje do różnych etapów życia – od dzieciństwa przez młodość i życie dorosłe, po starość. Poszukuje odpowiedzi

na zasadnicze pytania i na tym tle ustawia i kształtuje problematykę wychowania. Przykładowo, Księga Hioba lub Księga Koheleta zgłębia najważniejsze dylematy życia ludzkiego i w ich kontekście ukazuje moralność jako mądrość. Teksty mówiące o wychowaniu są w księgach dydaktycznych bardzo liczne, zaś osoby, którym przysługuje autorytet wychowawczy, mają dzieciom i młodzieży pomóc w podjęciu i wypełnieniu życiowego powołania. Właściwe wychowanie prowadzi do zbawienia i dlatego jest trwałym elementem zamierzonej przez Boga historii zbawienia.

Przegląd rozmaitych aspektów pedagogii biblijnej nie zostawia wątpliwości, że wychowanie i wykształcenie to w Starym i Nowym Testamencie rzeczywistości niemal zamienne. Przykazania Boże stanowią przedmiot nauczania i ustawicznego rozważania, skutecznego pod warunkiem, że z równą troską są wdrażane w życie i przestrzegane. Trzeba aby nauczano ich konsekwentnie i stale, a to zalecenie dotyczy zwłaszcza dzieci i młodzieży, którzy w taki sposób najlepiej przygotowują się do samodzielnego i odpowiedzialnego życia. Nauczanie i rozważanie powinności religijnych i etycznych praktykowano w biblijnym Izraelu na długo przed wygnaniem babilońskim. Nie będzie przesady w powiedzeniu, że współtworzyły one Izrael jako naród Bożego wybrania, a zarazem jako wspólnotę coraz silniej świadomą odrębności w otaczającym świecie pogańskim. Ten proces przybrał na sile po wygnaniu, co widać w kontekście zakrojonych na szeroką skalę reform podjętych w V w. przed Chr. przez Ezdrasza i Nehemiasza. Zarówno tekst Pisma Świętego, jak i zachowane świadectwa archeologiczne i epigraficzne wskazują, że przedmiotem szczególnej troski wychowawczo-edukacyjnej byli chłopcy, troszczono się jednak także o należyte przygotowanie dziewcząt do życia.

Na gruncie biblijnego Izraela rozwinęły się systemy wychowawcze i edukacyjne przyjęte w judaizmie rabinicznym i w chrześcijaństwie. Wymowny jest przykład judaizmu. W pierwszym tysiącleciu po Chr. rabini rozwinęli wielowiekowy dorobek, tworząc spójny system stopniowo włączający żydowskich chłopców do społeczności dorosłych. Przy synagodze istniała *bet sepher*, czyli szkoła kształcąca na poziomie podstawowym, oraz *bet midrash*, czyli szkoła z bardziej zaawansowaną edukacją. Na wyjątkowo wysokim poziomie stały słynne akademie babilońskie. Z czasem pojawiła się instytucja znana jako *yeshiva*. Rozpowszechniona wszędzie tam, gdzie żyli Żydzi, stała się ostoją tradycji żydowskiej, w wielu przypadkach silniejszej nawet niż wiara religijna. W ostatnich kilkudziesięciu latach dokonało się bezprecedensowe ożywienie żydowskiej edukacji, możliwe dzięki utworzeniu państwa Izrael i ogromnej trosce, jaką przykładają się tam do wychowania młodych pokoleń. Wobec trudnych wyzwań i problemów, przed jakimi stają ludzie przybywający z różnych stron świata, a zatem także z odmiennych kontekstów społecznych, religijnych i politycznych, utarło się powiedzenie, że Żydem jest ten, kto wychowuje swoje dzieci na Żydów. Temu celowi została podporządkowana cała edukacja.

Dobrze widać, jak silnie przyszłość zależy od wdrażania w znajomość i przestrzeganie reguł i zasad, które przesądziły o kształcie przeszłości i teraźniejszości. W chrześcijaństwie wychowanie i wykształcenie nie są aż tak ze sobą łączone, zaś w niektórych społeczeństwach, nawet takich, gdzie chrześcijanie stanowią znakomitą większość, pojawiają się postulaty rozdzielania obydwu dziedzin – rzecz jasna, ze szkodą dla każdej z nich. Co się tyczy sytuacji w Polsce, niemałą rolę we właściwym zgłębianiu i ustawianiu tych zagadnień mogą odegrać wydziały teologiczne, pod warunkiem, że odważnie włączą się w życie Kościoła i kraju.

Po wykładach odbyła się dyskusja z udziałem uczestników toruńskiej konferencji. Nawiązywano do podjętych zagadnień i wskazywano inne, które z tamtych wynikają albo się z nimi wiążą. Na zakończenie zabrał głos bp Andrzej Suski. Podsumowując to, co najważniejsze, zaakcentował stałą aktualność i wielki wpływ Biblii oraz refleksji nad Biblią na wychowanie dzieci i młodzieży. Raz jeszcze wyeksponował myśl, że źródłem i podstawą prawidłowego wychowania jest właściwa wizja człowieka i wynikające z niej perspektywy teologiczne.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa